

RARE MEDICINAL PLANTS GROWING IN THE TERRITORY OF KARAKALPAKSTAN

Yuldashova Lobarxon Mominjan qizi

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

3rd year biology student

lobarxon2505@icloud.com

Annotation: Today, people pay special attention to their health, and their awareness of the secrets of health increases. In our country, great importance is attached to the development of medicinal and spice plants, especially to the effective and productive use of natural resources. This article provides information about rare medicinal plants found in Karakalpakstan, their number, medicinal properties, their use in medicine, and conservation measures.

Key words: Rare plants, ephedra, ferula, leaf, flower, fruit, raw material, tincture, skin burn, gastrointestinal diseases, vitamin deficiency, vitamins, alkaloids.

QORAQALPOG'ISTON HUDUDIDA O'SUVCHI KAMYOV DORIVOR O'SIMLIKLAR

Yuldashova Lobarxon Mominjan qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Biologiya yo'nalishining 3-kurs talabasi

lobarxon2505@icloud.com

Anotatsiya: Hozirgi kunda insonlar sog'lig'iga alohida e'tibor berishi, salomatlik sirlaridan xabardorligi ortishi. Mamlakatimizda dorivor va ziravor o'simliklarni rivojlantirishga, xususan tabiiy boyliklardan samarali va unumli foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. Ushbu maqolada Qoraqalpog'istonda uchraydigan kamyob dorivor o'simliklar, ularning soni, dorivorlik xususiyati, ularning tibbiyotda qo'llanilishi va saqlab qolish chora tadbirlari haqida malumotlar berilgan.

Kalit soʻzlar: Kamyob oʻsimliklar, ephedra, ferula, barg, gul, meva, xom-ashyo, damlama, teri kuyishi, oshqozon-ichak kasalliklari, vitamin yetishmovchiligi, vitaminlar, alkaloidlar.

Qoraqalpogʻiston Respublikasi hududida hozir 1000 ga yaqin yovvoyi oʻsimliklar turlari aniqlangan. Ular orasida jiddiy, uhofazaga muhtoj, kamyob, endem va relik turlar ham bor.

Hozirgi kunda atrof muhitni, oʻsimliklar olamini muhofaza qilish insoniyat uchun juda katta hayotiy ahamiyatga ega. Insonlar tabiatdan foydalanib, uning asrlar davomida tashkil topgan tabiiy manzarasini oʻzgartirmoqda, unga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Sanoat tarmoqlari va qishloq xoʻjaligining rivojlanib borishi va tabiiy maydonlarning keng miqyosida oʻzlashtirilishi ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda. Natijada oʻsimliklar dunyosidagi genfondning kamayishiga sabab boʻlmoqda. Har qanday turning yoʻqolishi uni tiklab boʻlmaydigan oqibatlariga olib keladi.

Dorivor oʻsimliklardan olinadigan moddalar hozirgi payitgacha suniy ravishda sintezlanmagan boʻlib, faqat tabiiy usulda oʻsimliklardan ajratib olish mumkin. Bunday oʻsimliklarning sonining kamayishi esa farmakologiya homashyo bazasida kamchiliklarni keltirib chiqaradi. Insonlarning oʻsimliklardan natoʻgʻri foydalanishi natijasida esa bunday oʻsimliklar tobora kamayib bormoqda. Qizil kitobning yangi nashrida 20 dan ortiq dorivor oʻsimliklar turlari kiritilgan boʻlib, ularning hammasi ham tarkibi jihatdan juda foydali hisoblanadi. Ularning taribida efir moylari, alkaloidlar, karotinlar flavanoidlar, kumarinlar va bacha turdagi vitaminlar mavjud.

Kovrak-Ferula oʻsimligi ziradoshlar oilasiga mansub, koʻp yillik oʻsimlik. Yer yuzida bu oʻsimlikning 160dan ziyod turi tarqalgan. Boʻyi 1 metrga yetadigan, poyasi tik, yogʻon, ichi kovak, yuqori qismi shoxlangan. Ildizoldi bargali bandli, 3 boʻlakli, poyadagilari maydaroq, poyada ketma-ket joylashgan. Gullari soyabon toʻpgulda joylashgan. Kovrak monokarp oʻsimlik boʻlib, 7-8 yilda bir marotaba gullab, urugʻ beradi. Kovrak ildizi tarkibida havoda qotib qoladigan asafetida va efir moylari saqlaydi. Asfetidaning tarkibidan ferfulat kislata, qatron

spirtlar, kumarinlar ajratib olingan. Efir moyidan esa sulfidlar, kumarin va boshqa moddalar borligi aniqlangan. Ildiz tarkibida kraxmal ham bor. Kovrak ildizidan olingan yelimdan asab sistemasi kasalliklarida o'pkadagi shamollash astma, ko'k yo'tal, sil, zaxm kasalliklarida foydalaniladi. Kovrakdan tayyorlangan galen pereparatlari esa arterial bosimni pasaytiradi, kapillyar qon tomirlari mo'rtligini bartaraf etadi. Ildizidan tayyorlangan damlama har qanday og'riqni qoldirish xususiyatiga ega. Hozirgi kunda kovrakning ildizi bilan ayovsiz o'rib olinishi natijasida, kovrakning tabiiy tarqalgan xududlari keskin kamayib ketdi. Chunki kovrakning ildizi bilan sug'urib olingan joydan boshqa kovrak unib chiqmaydi bu esa, kovrak o'simligining soni kamayishiga yana bir sabab xisoblanadi.

Qizilcha o'simligining ruscha va maxalliy nomi (Xvoynik sredniy, qizil tomir va qizilcha) deb nomlanadi. Qizilcha qirq bug'um tərizli efedra (Ephedra equisetina) qirq bug'inlar oilasiga (Ephedraceae), efedra (Ephedra) turkumiga kiruvchi mangi yashil buta. Bo'yi 1-1,5 metrga yetadi. Barglari poyada qarama-qarshi yoki xalqa bo'lib joylashgan, ikki uyli o'simlik. U O'rta Osiyoning tog'li xududlarida usadi. Uning xomashyosi 0,6-3% alkaloidlarning yig'indisiga ega. Ularning 90% ni efedrin tashkil qiladi. Efedrin gidroklorid tabletka turida (0,025 g) nafas yetishmasligi va gipertjniya kasalliklarida qo'llaniladi.

Qizilchalar xalq xujaligida muxim axamiyatga ega. Jumladan, Ye.equisetina, Ye.intermedia nomli turlardan tabobatda yurar xastaliklari va astmaga qarshi dorilar tayerlanadi.

Uni qanday qabul qilish kerak: Qizilcha faqat qisqa muddatli asosda ishlatilishi kerak, chunki uzoq muddat foydalanish giyohvandlikka olib kelishi mumkin. Havfsiz deb hisoblangan vaqt miqdori aniq emas. Qizilchadan foydalanish faqat tegishli tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassisning rahbarligi va nazorati ostida amalga oshirilishi kerak. Qizilchani ovqatlanmasdan, ovqatlanish oralig'ida istemol qilishi kerak. Qizilcha asabiylashish, bezovtalik, tashvish, uyqusizlik, bosh og'rig'i, ko'ngil aynishi, qusish va siydik chiqarish muammolari kabi yon ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin.

XULOSA: Qoraqalpog'istonda uchrovchi turli tabiiy hududlarda o'sadigan ayrim o'simlik turlari ham bir qancha sabablarga, omillarga (Antropogen, biotik, abiotic) ko'ra yo'qalish havfi, ostida qolmoqda. Ana shunday o'simlik, dorivor o'simlik turlarini saqlab qolish va ko'paytirish shu kunning dolzarb vazifasidan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Eshmuratov R.A., Ajiev A.B. //QORAQALPOG'ISTON DORIVOR O'SIMLIKLARI// Toshkent "Tafakkur avlodi" 2020
2. Isaqov .T.T., Esonova I.U. //QIZIL KITOBGA KIRITILGAN DORIVOR O'SIMLIKLAR VA ULARNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI// <https://doi.org/10.5281/zenodo.7295168>
3. Ж.Уснатдинов., А.Ажиев. //ҚИЗИЛЧА (EPHEDRA DISTACHYA L.) ЎСИМЛИГИНИНГ ФАРМАКОЛОГИК ХУСУСИЯТИ//
Научный импульс. Международный современный научно-практический журнал
4. <https://library.samdu.uz/download/2256>